

KATTA YOSHDAGI BOLALARNI TASVIRIY FAOLIYAT MASHG‘ULOTLARIDA ART-PEDAGOGIKA ASOSIDA MAKTAB TA’LIMIGA TAYYORLASH

Namangan davlat pedagogika instituti
magistiri Nasirdinov Omoniddin Sayfidinovich
Tasviriy san’at va amaliy bezak san’atii.

Annotatsiya: Maskur maqola bolalarni tasviriy faoliyat mashg‘ulotlarida art-pedagogika asosida maktab ta’limiga tayyorlash yosh avlodni tarbiyalash va o‘qitishda ko‘plab an’anaviy yondashuvlarni yosh avlodning zamonaviy hayotga moslashishida ta’lim tashkilotlarida olingan sifatli ta’lim-tarbiya jarayoni alohida ahamiyati bayon etilgan

Kalit so‘zlar: tasviriy faoliyat, zamonaviy, Internet materiallari, art-pedagogika

Bugungi global dunyoda va Respublikamizda sodir bo‘layotgan ijtimoiy va iqtisodiy o‘zgarishlar yosh avlodni tarbiyalash va o‘qitishda ko‘plab an’anaviy yondashuvlarni qayta ko‘rib chiqishni talab qiladi. Yosh avlodning zamonaviy hayotga moslashishida maktabgacha ta’lim tashkilotlarida olingan sifatli ta’lim-tarbiya jarayoni alohida ahamiyat kasb etadi. Shu ma’noda bolalar bilan tashkil etiladigan zamonaviy o‘quv-tarbiya jarayonida art-pedagogikadan foydalanish samarali sanaladi.

Art-pedagogika ilmiy va pedagogik amaliyotlarda nisbatan yangi yo‘nalish sanaladi. Matbuot va Internet materiallariga murojaat qilganimizda art-pedagogika resurslaridan to‘liq foydalanilmayotganiga guvoh bo‘lamiz. Amaliyotda art-pedagogika psixolog va psixoterapevtlar tomonidan qo‘llanib kelinayotgan art-terapiya o‘rnida, ya’ni o‘quvchilarning xulqi, ularning shaxsi va xarakterini korreksiyalash, dars jarayonida yaxshi munosabat muhitini o‘rnatish, bolalar va kattalar munosabatini to‘g‘rilash va hokazolarda ishlatilib kelinmoqda.

Art-pedagogika faqat boshlang‘ich sinflarda tasviriy va musiqiy faoliyat, dars jarayonini tinchlantirish maqsadlarida qo‘llanilmoqda.

“Art-pedagogika”, “art-terapiya” terminlari to‘liq aniqlanmagan bo‘lib, ular turlicha talqin qilinmoqda, turli ma’nolarda ishlatilib, turli xussiyatlarda ifodalanmoqda. Bu texnologiyalarning qo‘llanilish imkoniyatlari ham turlicha.

Pedagoglar va olimlar (B.П.Анисимов, Н.Ю.Сергеева, М.Ю.Алексеева) art-pedagogika va art-terapiyani quyidagicha tushunishadi: shakllangan san’at vositasida tarbiyalashning eski stereotip tushuntiruvchi ko‘rgazmali metodlariga (an’anaviy, avtoritar) muqobil sifatida; turli pedagogik masalalarni echishda san’atning universal yo‘llari, umumiy mexanizmi, tamoyil va qonuniyatlarini o‘rganuvchi pedagogika fanining amaliy yo‘naltirilgan yangi yo‘nalishi sifatida; bolaning badiiy madaniyati asoslarini shakllantiruvchi, rivojlantiruvchi jarayonning (rivojlantirish, tarbiyalash, o‘qitish va korreksiyalash) barcha komponentlarini o‘zida mujassam etgan san’at vositalari birligi sifatida; bu alohida yondashuv bo‘lib, unda urg‘u san’atni o‘rganishdan subyektiv tajribaga (refleksiya) ko‘chadi, ya’ni (bolaning) o‘zining holati, sezgisi, kuyinchakligi, tafakkur yuritishi, olamga va o‘z-o‘ziga munosabati sifatida.

Hozirgi paytda fanda art-terapiya fanlararo bilim sohasi sanalib, u o‘zida tibbiyot, pedagogika, madaniyatshunoslik, psixologiya va boshqa ilm sohalarini mujassam etadi. Uning mohiyati san’atning subyektga terapevtik va korreksion ta’siri sanaladi va u o‘quvchining psixik travma olgandagi holatini badiiy-ijodiy faoliyat orqali tuzatishga qaratilgan.

Art-pedagogika va art-terapiyaning asosiy maqsadi rivojlanishida muammosi bo‘lgan bolalarni har tomonlama uyg‘un rivojlantirishdan iborat va u korreksion-shaxsiy va faoliyatli yondashuvlarga tayanadi; o‘quvchilarning turli ruhiy sifatlari hamda shaxsning badiiy madaniyatini shakllantirish xususiyatlarini rivojlantirishga, uning mikro va makro muhitda jamoaviy va madaniy faoliyatda ishtirok etishi, turli tajovuzlarni bartaraf etishiga alohida e’tibor qaratiladi. Bunga misol tariqasida YUNESKO va Xalq ta’limi vazirligi tashabbusi bilan tashkillashtirilgan O‘zbekiston maktab o‘quvchilari orasida bolalarga kuch ishlatish, zo‘ravonlik qilishni (bullingni) yo‘qotishga qaratilgan loyihani keltirish mumkin.

Art-pedagogika rivojlanishida muammosi bor bolalarni dunyoning turfa go‘zalliklarini ko‘rish hamda faoliyatning badiiy turlarida dunyoni o‘zgartirishga o‘rgatadi. San’at (bolaga) dunyoni

anglashda ijobiy manba sanaladi, u bolada kreativlik qobiliyatini dunyoga keltiradi. Shuning uchun unga ijtimoiy-pedagogik texnologiyalarning samarali vositasi sifatida qarash mumkin.

Art-terapiya (inglizcha art – “san’at” + terapiya) - bu terapiya uchun san’at va ijodkorlikdan foydalanishga asoslangan psixoterapiya va psixologik tuzatish yo’nalishi. So‘zning tor ma’nosida art-terapiya odatda bemorning psixo-emotsional holatiga ta’sir etish maqsadida tasviriy san’at bilan davolanishni anglatadi.

Art-terapiyaning asosiy maqsadi o’zini ifoda etish va o’zini o’zi bilish qobiliyatini rivojlantirish orqali ruhiy holatni uyg’unlashtirishdir. San’atning terapevtik maqsadlarda ishlatilishining ahamiyati shundaki, u turli xil his-tuyg’ular va hissiyotlarni ramziy darajada ifodalash va o’rganish uchun ishlatilishi mumkin: sevgi, nafrat, xafagarchilik, g’azab, qo’rquv, quvonch va boshqalar. Art-terapiya uslubi e’tiqodga asoslangan. Inson ruhiyatining holati uyg’unlashganda, uning ichki “men”ning tarkibi vizual tasvirlarda aks ettirilganligini, u rasm chizganda yoki haykal yasaganda, unda ruhiy holatning uyg’unlashuvi kuzatiladi.

“Art-terapiya” atamasi (so’zma-so’z: art davolash) rassom Адриан Хилл tomonidan 1938-yilda sanatoriyalarda sil kasalligi bilan kasallanganlar bilan ishlashini tasvirlashda joriy etilgan. Ushbu usullar Qo’shma Shtatlarda Ikkinchi Jahon urushi paytida natsistlar lagerlaridan olib chiqilgan bolalar bilan ishlashda ishlatilgan. O’zining rivojlanishining boshida art terapiya З.Фрейд va К.Г.Юнгning psixoanalitik qarashlarini aks ettirdi, unga ko’ra mijozning badiiy faoliyatining yakuniy mahsuloti (rasm, haykaltaroshlik, montaj bo’lsin) uning ongsiz ruhiy jarayonlarini aks ettiradi. 1960-yilda Amerikada “Amerika Art Terapiya” Assotsiatsiyasi tashkil etildi.

Art-terapiya turlari:

1. Tasviriy san’atga asoslangan so’z-chizmachilik terapiyasi (Izoterapiya) tor ma’noda Art-terapiya. Bu o’rganish qiyinchiliklar va ijtimoiy moslashtirish bilan bolalar va o’smirlar o’rtasida nevrotik va psixosomatik kasalliklar psixologik tuzatish uchun mashhur. Rassomning emotsional holatini ifodalaydi.

2. Biblioterapiya (lat. biblio - kitob va gr. therapia - davolash) - bu psixoterapiya usuli, bu adabiyotni so’z bilan davolash shakllaridan biri sifatida ishlatiladi. Bu maxsus tanlangan adabiyotlarni yo’naltirilgan o’qish yordamida ruhiy holatni tuzatish uchun ishlatiladi. Biblioterapiyada ham ommabop ilmiy adabiyotlardan (masalan, psixoterapiya bo’yicha kitoblar) va badiiy adabiyotlardan foydalanish mumkin.

Qahramonlar bilan tanishishning maxsus biblioterapevtik ta’siri tufayli o’zlarining tajribalarida va boshqa davolanish holatlarida (tinchlanish, zavqlanish, faollik), hal qilinmagan mojarolar, shaxsiy muammolar va kayfiyat o’zgarishi aniqlanadi.

Biblioterapiya - bu kutubxonachi uchun qo’llanma va psixolog va psixoterapevt uchun psixoterapevtik usulni o’qish usuli.

3. Musiqa-terapiyasi - bolaning hissiy rivojlanishiga va nutq funksiyalarining faolligini oshirishga yordam beradi. Bugungi kunda ko’plab speech-terapevtlar musiqa terapevtlari elementlarini maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda ham qo’llashadi, bu kabi mashqlarning juda yuqori samaradorligini ko’rsatmoqda.

Bolalar guruhidagi musiqa terapiyasi quyidagi shakllarda ifodalanishi mumkin: musiqa tinglash; xor ijro qilish; raqs; o’zlarining musiqiy asarlarini yaratish va audioyozuvlarda yozish; oddiy musiqa asboblarini o’ynash va h.k.

4. Dramaterapiyasi - (yunon. drama) – “harakat” amalga oshiriladi. Unda insonning shaxsiy hayoti va uning jamiyat bilan ziddiyati tasvirlangan. Bundan tashqari, urg’u ko’pincha muayyan belgilar fe’l-atvori va harakatlaridagi umumiy qarama-qarshiliklarga qaratiladi.

Drama terapiyasi - art terapiyasining yangi yo’nalishi bo’lib, u tobora rivojlanib, bugungi kunda moda bo’lib kelmoqda. U dramatisatsiya kabi keng tarqalgan texnikani qo’llaydi, drama terapiyasi deb nomlangan bo’lsa ham, u drama emas, balki teatr san’atiga asoslangan.

Ushbu soha mijozlar bilan ishlashda yashirin shifobaxsh manbalardan foydalanish uchun terapevtik jarayonning bir qismi sifatida san’atning kuchidan foydalanadi. Mijozning ijodiy o’zini namoyon qilishi ruhiy buzilishning sababini ham, tabiatini ham aks ettiradi va mijozning reintegratsiyasi va dissotsiativ sharoitlarini qo’llab-quvvatlaydi. Parchalanib ketgan ong sharoitida yaxlitlikni joriy etishga hissa qo’shadi va azoblanayotgan yaralangan odamni davolashga ta’sir qiladi

5. Raqs-terapiyasi - Raqs va harakat terapiyasi - psixoterapiya sohasi bo‘lib, unda raqs va harakat shaxsning hissiy va jismoniy integratsiyasiga yordam beruvchi jarayon sifatida qo‘llaniladi.

6. Qo‘g‘irchoq-terapiyasi - bolalar, o‘smirlar va ularning oilalariga psixologik yordam ko‘rsatish usuli bo‘lib, ular qo‘g‘irchoq san’ati yordamida o‘z xatti-harakatlarini tuzatishdan iborat. Bu usul bola psixologlari tomonidan bolalardagi og‘riqli tajribalarni bartaraf etish, ularning ruhiy salomatligini mustahkamlash, ijtimoiy moslashishni yaxshilash, o‘zo‘zini anglashni rivojlantirish va jamoaviy ijodiy faoliyat sharoitidagi ziddiyatlarni bartaraf etishga yordam beradi.

7. Qum-terapiyasi - analitik psixologiya doirasida vujudga kelgan psixoterapiya usullaridan biri. Bu qum bilan ishlash orqali ichki keskinlikni bartaraf etish, uni ongsiz ramziy darajada mujassamlashtirish usulidir.

8. Glinoterapiya - bu tabiiy loydan foydalangan holda psixologik va psixoterapevtik ish usuli. So‘nggi yillarda u psixologlar va mijozlar tomonidan ortib borayotgan qiziqish jalb qilgan bo‘lsa-da, bu yo‘nalish, boshqalar kabi keng tarqalgan emas. Glinoterapiya psixologik ishning jiddiy va chuqur usulidir. Ko‘pgina mijozlar loy bilan darhol aralashishga tayyor emaslar, ularga ko‘nikish va tayyorlanish uchun vaqt kerak. Agar mijoz xavfsizlikni his qilsa, psixologga ishongan bo‘lsa, unga ushbu material bilan ishlashni taklif qilishingiz mumkin.

9. Fototerapiya - Phototherapy (nur davolash, nur davolash) — bemor shifokor tomonidan belgilangan ma’lum bir vaqt uchun, ma’lum to‘lqin uzunligi bilan sun‘iy manbalardan quyosh nuri yoki yorqin nur duchor bo‘ladi, deb aslida iborat davolash turi, va ba‘zan, shuningdek, kunning qat‘iy belgilangan vaqtda.

Fototerapiya mavsumiy affektiv kasalliklarni davolashda klinik samaradorlikni isbotladi va “kech uyqu sindromi” uchun standart davolanishning bir qismidir. So‘nggi paytlarda nur terapiyasi unseasonal depressiyani davolashda ham samarali ekanligi ko‘rsatildi.

Art-terapiyaning vazifalari:

1. Agressiya va boshqa salbiy his-tuyg‘ularga chiqarib yuborishning ijtimoiy jihatdan maqbul yo‘li.

2. Yordamchi usul sifatida davolash (psixoterapiya) jarayonini osonlashtirish.

3. Psixodiagnostika uchun ma’lumot olish.

4. Bostirilgan fikrlar va his-tuyg‘ular orqali ishlash.

5. Mijoz bilan aloqa o‘rnatish.

6. O‘z-o‘zini nazorat qilishni rivojlantirish.

7. Sezgilar va his-tuyg‘ularini e‘tiborni qaratish.

8. Kreativlik va o‘ziga bo‘lgan hurmatni rivojlantirish.

Maktabgacha yoshdagi bolalar qalam, bo‘yoq, loy, qaychi, elim va qog‘oz yordamida o‘zlarini va o‘z g‘oyalarini ifodalashni yaxshi ko‘radilar. Bolalar maktabgacha ta’lim muassasasida asosiy shakllarni yasashni boshlaydi va ranglar bilan bo‘yashni yoqtirishi mumkin. Masalan, maktabgacha yoshdagi bolalar ko‘pincha tomning tepasida porlayotgan quyoshli uylarni chizishadi. Buning sababi shundaki, bunday rasm kvadratlar, uchburchaklar va doiralalar kabi asosiy shakllardan iborat.

Pedagogning art-pedagogik va art-terapevtik yo‘nalishdagi ishlari, birinchidan, uning faoliyatiga yordam beradi, ikkinchidan, bolalarning o‘quv va ijodiy faoliyatlari uchun maksimal shart-sharoit yaratadi, uchinchidan, ularning ijtimoiy va etik qobiliyatlarining to‘liq ochilishiga imkon beradi.

Katta yoshdagi bolalar o‘z emotsiyalari, his-hayajonlarini san‘atning turli materiallari hamda badiiy-ijodiy faoliyat orqali ifodalashda turli metodlardan, jumladan, mashq-topshiriq shaklidan foydalanishi maqsadga muvofiq:

art-terapiya texnologiyasi – bunda tarbiyachi bolalarning yetaklovchi savollari orqali topshiriqni mustaqil bajaradi va shu tariqa, o‘z shaxsini to‘liq ochib beradi, yangi bilim va ko‘nikmalar bilan boyitadi;

art-terapiya xususiyatiga asoslangan hamkorlik nafaqat verbal, balki vizual obrazlar, musiqa, o‘yin harakati, rolli o‘yinlar, ya‘ni o‘zligini ijodiy namoyon qilishning turli kanallari orqali ifodalanadi.

Art-pedagogik va art-terapevtik metodikalarni amalga oshirishda tarbiyachi muhim rol o‘ynaydi. Tajriba jarayonida bu yordam quyidagilarda: bolalar o‘z emotsiyalari, kechinmalarini so‘z

bilan ifodalashlarida; bolalar o‘zgalar fikrini to‘g‘ri ifodalashlari, odobli savol berishlarida; san‘at asariga (tasviriy, musiqiy, plastik, badiiy) bolaning reaksiyasi, ijro (rasm chizish, ashula aytish, cholg‘u asboblarini chalish) paytida uning o‘zini tutishi, emotsiyalarida; bolalarning harakatlari, rasm chizishlari, ashula aytishlarini ularning yoshiga mos tarzda, tushunarli tilda tushuntirib berishida; rasmda, ashula aytishda, harakatlarda, mimikada sezuvchanlik holatini ifodalashda; o‘qituvchi rasm, musiqiy ijrodan o‘z hissiyotlarini ifodalashida namoyon bo‘ladi.

Bolalarni maktabga tayyorlash juda murakkab jaryon bo‘lib, ota-onalar va tarbiyachilardan katta e’tibor talab etiladi. Bola esini tanigandan boshlab qo‘liga tushgan narsa bilan to‘g‘ri kelgan joyga rasm chizishga juda ishqivoz bo‘ladi. Zamonaviy tarbiyachi-pedagogning vazifasi bolalardagi ana shu intilish, qiziqishlarni kerakli yo‘nalishga solishdan iborat. Bu qiziqish va intilishlar bevosita maktabgacha ta’lim tashkilotida olib boriladigan tasviriy faoliyat mashg‘ulotlarida yaqqol namoyon bo‘ladi.

Ta’kidlash joizki, maktabgacha ta’lim tashkilotlaridagi tasviriy faoliyat mashg‘ulotlarini art-pedagogikasi asosida tashkil etish hamda ushbu jarayonda bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash bugungi jamiyat uchun zarurat sanalib, bunda tarbiyachi-pedagogning mahorati va bilimi, oldindan ko‘ra bilish qobiliyati muvaffaqiyatli natijani kafolatlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ostanov Sh.Sh. Art-terapiya // “Psixologiya” Ilmiy jurnal. – T. 2020. № 3. –B. 135-136.
2. Quronov.M. Bolam baxtli bo‘lsin, desangiz... .T. Ma’naviyat, 2014. – B. 27.
3. Xamidova G. Maktabgacha yoshdagi bolalar ijodkorligini interaktiv metodlar orqali rivojlantirish // Academic research in educational sciences. Volume 2 | Issue 5 | 2021 ISSN: 2181-1385. – B. 1197-1198.
4. Xasanova Sh. Tasviriy faoliyat metodikasi. Maruza matn. 2012
5. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Faoliyat>
6. <http://hozir.org/maktabgacha-talimni-rivojlantirishda.html?page=2>
7. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Qobiliyat>